

DOI: 10.31110/consensus/2024-02/172-182

УДК (UDC) 94 (477.73) "1907/1920"

MYKOLAIV CONCENTRATION PRISON: CREATION AND FUNCTIONING (1907-1920)**Lidiia Bilichenko*****Abstract**

Goal of the study. On the basis of the funds of the State Archive of the Mykolaiv region, research the creation and functioning of the Mykolaiv penal prison during 1907-1920.

Methodology. The methodological basis of the study are the principles of historicism and scientific objectivity, which allow us to determine the place and role of the Mykolaiv concentration prison in the system of penitentiary policy of the Russian Empire, to show the history of the Mykolaiv concentration prison at the beginning of the 20th century. Various methods were used in the process of work. For example, the method of statistical analysis, which made it possible to trace the number and composition of both criminal and political prisoners.

Scientific novelty. This scientific article is one of the first comprehensive studies with the involvement of archival sources after 1991, which is dedicated to the creation and functioning of the Mykolaiv concentration prison. The author carried out a comprehensive study of the issue of punishment and its execution in this correctional institution. The article also defines for the first time the concepts of penal prison system in the narrow sense of the word and penal-prison deprivation of liberty.

Conclusions. The article, based on archival sources and with the involvement of memoir literature, investigated the creation and functioning of the Mykolaiv concentration prison during 1907-1920. It was established that both political and criminal prisoners were held in the prison. Prisoners' labor was actively used in the prison, and there were cloth-making, boot-making, carpentry, metalwork, basket-making, and blacksmithing workshops. Based on this, it was found that the reference to hard labor for particularly dangerous criminals (both political and criminal) implied strict isolation burdened with harsh conditions combined with excruciating forced labor. By creating such conditions, the government sought to intimidate and brutally punish political and criminal criminals, without trying to correct them. Because of the strict regime in the Mykolaiv concentration prison, riots, hunger strikes, escapes, and suicide attempts often occurred.

Keywords: Mykolaiv concentration prison, prisoners, Fedir Kolchenko, repression, forced labor, Russian Empire

* Master of History, Graduate of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: bilichenko.di@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-9248>

**МИКОЛАЇВСЬКА КАТОРЖНА ТЮРМА:
СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ (1907–1920 РР.)**

Лідія Біліченко*

Анотація

Мета роботи. На основі фондів Державного архіву Миколаївської області дослідити створення та функціонування Миколаївської каторжної тюрми упродовж 1907–1920 рр.

Методологія. Методологічною основою дослідження є принципи історизму та наукової об'єктивності, які дозволяють визначити місце та роль Миколаївської каторжної тюрми у системі пенітенціарної політики Російської імперії, показати історію Миколаївської каторги початку ХХ ст. У процесі роботи застосовувалися різноманітні методи, зокрема, метод статистичного аналізу, що дозволив простежити чисельність і склад як кримінальних, так і політичних ув'язнених.

Наукова новизна. Дана наукова стаття є одним із перших після 1991 р. всебічних досліджень із залученням архівних джерел, яке присвячене створенню та функціонуванню Миколаївської каторжної тюрми. Автором здійснено комплексне вивчення питань призначення покарання та його виконання у даній виправній установі. У статті також вперше визначаються поняття каторжної тюремної системи у вузькому значенні слова та каторжно-тюремного позбавлення волі.

Висновки. У статті, на основі архівних джерел та із залученням мемуарної літератури, було досліджено створення та функціонування Миколаївської каторжної тюрми упродовж 1907–1920 рр. Встановлено, що в тюрмі утримувалися як політичні, так і кримінальні в'язні. У тюрмі активно використовувалася праця арештантів та діяли портяжна, чобіткова, столярна, слюсарна, кошикова та ковальська майстерні. На підставі цього було з'ясовано, що посилення на каторжні роботи особливо небезпечних злочинців (як політичних, так і кримінальних) передбачало сувору ізоляцію, обтяжену суворими умовами, що поєднувалися з непосильною примусовою працею. Створюючи такі умови, уряд прагнув налякати і жорстоко покарати політичних та кримінальних злочинців, не намагаючись їх виправити. Через суворий режим у Миколаївській каторжній тюрмі нерідко траплялися спроби бунтів, голодовок, втеч та самогубств.

Ключові слова: Миколаївська каторжна тюрма, ув'язнені, Федір Колченко, репресії, примусові роботи, Російська імперія

Цитування: Біліченко, Л. (2024). Миколаївська каторжна тюрма: створення та функціонування (1907–1920 рр.). *Консенсус*, 2, 172–182.

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/112>

* магістр історії, випускниця Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Миколаїв, Україна. Е-mail: bilichenko.di@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-9248>

Постановка проблеми. Каторга, каторжні роботи – підневільна праця, яка відбувається на користь держави найтяжчими злочинцями. Історія каторги у Російській імперії починається з кінця XVII ст. і тісно пов'язана з історією заслання як карального заходу. Ще до видання «Уложения» цар Олексій Михайлович помітно прагнув утилізувати особистість злочинця на користь держави. Колишня форма вигнання, або «вибивання з землі геть», що практикувалася ще в XVI ст., суттєво змінюється у XVII ст.

На теренах України каторжна праця активно почала практикуватися у другій половині XVIII ст. при будівництві Дніпровської оборонної лінії та м. Херсон. На початку XIX ст. на українських землях почали засновуватися Тюремні замки, у яких значна частина ув'язнених була з каторжного розряду і утримувалася там аж до етапування їх до основного місця призначення до Сибіру чи на о. Сахалін. Перші каторжні тюрми України були засновані за наказом імператора Олександра II у 1869 р. у Харківській губернії – Новобілгородський та Новоборисоглібський каторжні центри. Однак, у 1892 р. вони були ліквідовані. Після поразки Російської імперії у російсько-японській війні та втратою частини о. Сахалін, перед російським урядом виникло питання про відкриття каторжних тюрем у європейській частині Російської імперії, у тому числі і в Україні. Так, у 1907 р. була заснована Миколаївська каторжна тюрма, яка з поміж усіх інших тюрем славилася своїм відносно «м'яким» режимом щодо утримання каторжних ув'язнених, бо підпала під реформу каторги 1903 р. Серед ув'язнених утримувалися як арештанти, які були ув'язнені за політичними мотивами, так і ті які сиділи за вбивства та крадіжки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній момент у вітчизняній історичній науці немає узагальнюючих праць з даної тематики у консолідованому вигляді, із широкою ретроспективою огляду інформації, в яких розкривається створення та функціонування Миколаївської каторжної тюрми упродовж 1907–1920 рр. Серед праць, які прямо чи опосередковано торкаються зазначеного питання, можна виділити дослідження Л. Біліченко¹, І. Міронової², Л. Левченко³, С. Гаврилова, Ю. Любарова⁴, Н. Христової⁵.

Мета статті. На основі матеріалів фондів Державного архіву Миколаївської

¹ Біліченко Л. Історія Миколаївської каторжної тюрми (1907–1920 рр.). *Старожитності Лукомор'я*. 2021. № 3. С. 50–59; Біліченко Л. Миколаївська каторжна тюрма у спогадах колишнього політв'язня Шейніса. *Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society»*. 2023. С. 330–331.

² Міронова І. Реалізація реформи скасування тілесних покарань у каторжних тюрмах Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2021. Том 32 (71), № 4. С. 69–76.

³ Левченко Л. Миколаївський піклувальний про тюрми комітет як орган управління тюремним господарством опіки над в'язнями. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3. С. 44–58.

⁴ Гаврилов С., Любаров Ю. Николаев – 220 лет: очерки истории жизни города и горожан. Николаев, 2009. 208 с.

⁵ Христова Н. Тюремный маршрут: гауптвахта, острог, «бухтеевка», каторжная тюрьма. *Вечерний Николаев*. 2020. № 46. С. 6–7.

області дослідити створення та функціонування Миколаївської каторжної тюрми упродовж 1907–1920 рр.

Виклад основного матеріалу. У 1907 р. Головне управління тюрем при Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії у відповідь на доповідну записку Миколаївського градоначальника, контр-адмірала Василя Максимовича Зацаренного видає спеціальний наказ про заснування у Миколаєві каторжної тюрми.

Поява нової пересилки в просторій будівлі колишнього Штурманського училища розвантажило на деякий час поліцейські околиці Херсона, Одеси та Миколаєва. На вікнах колишніх навчальних класів були встановлені ґрати, а територія Табірного поля огорожена глухою стіною⁶. Основне будівництво завершилося через два роки, однак будівельні роботи тут тривали аж до 1916 року під керівництвом архітектора Константина Петровича де ла Валетта⁷.

Начальником Миколаївської каторжної тюрми спочатку було призначено Ніколайчука, якого пізніше замінив на цій посаді Ф.Д. Колченко. Заступником начальника тюрми було призначено В.А. Вейнберга, а помічниками П.Є. Тимновського та І.А. Трегубова⁸.

Будівля за санітарними нормами тюремного управління Російської імперії була спочатку розрахована на одночасне утримання 750 осіб⁹. Встановлене нове обладнання значно полегшувало роботу обслуговуючого персоналу: тут були кухня з чотирма мідними котлами, три печі в пекарні, парова пральня з механічними пральними машинами; у дворі працював млин¹⁰. Уже станом на січень 1908 р. тут утримувалося 533 особи¹¹.

За розпорядженням начальника Миколаївського охоронного відділення від 19 лютого 1908 р., Миколаївська каторжна тюрма повинна була надати списки всіх новообраних наглядачів тюрми у яких зазначалося прізвище, ім'я, по батькові, звання, місце проживання, а також вік особи прийнятої на службу¹².

Відразу після прибуття до тюрми новоприбулих арештантів, за спогадами колишнього ув'язненого Шейніса: «...вишикували в коридорі по два в ряд – по-військовому. Наглядач командує: «Смирно!», начальство вітається: «Здорово, хлопці!». Поодиноці викликають у канцелярію начальника. Він запитує прізвище, термін покарання тощо, а потім у коротких, але ясних висловлюваннях знайомить новоприбулого з місцевими тюремними правилами. Арештант повинен знати, за що відбуває покарання, за що він позбавлений цивільних прав, що начальнику належить

⁶ Гаврилов С., Любаров Ю. Николаев – 220 лет... С. 122.

⁷ Христова Н. Тюремный маршрут: гауптвахта, острог, «бухтеевка», каторжная тюрьма. *Вечерний Николаев*. 2020. № 46. С. 6.

⁸ Адресная и справочная книга всего Николаева на 1912 год / изд. Д.А. Белый. Николаев: Типография «Трудовой Газеты», 1911. С. 58.

⁹ Гаврилов С., Любаров Ю. Николаев – 220 лет... С. 122.

¹⁰ Христова Н. Тюремный маршрут... С. 6.

¹¹ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. 250. Оп. 3. Спр. 1а. Арк. 1.

¹² ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1.

необмежена влада, що арештантові забороняється мати будь-які бажання (тобто – будь слухняний, поведься смирно, в іншому випадку – різки). Щоб у арештанта не було щодо цього жодних сумнівів, один з кутів кабінету начальника прикрашав пук рогів.

Закінчивши розмову, начальник наказує арештантові перейти до сусідньої кімнати, розпорядившись: «Приймай!». Здійснюється найсуворіший обшук, доглядач змушує роздягнутися, залишаючи арештанта в костюмі Адама, лише в кайданах; потім відбувається огляд, пов'язаний з різного роду знущаннями: змушує нагинатися, відкривати рота, розсувати руки. Після того арештанта передають (буквально передають, тому що на нього дивляться, як на річ, та ще й малоцінну) наступному наглядачеві, який видає арештантові нову сукню. Старий тюремний одяг та приватні речі, якщо такі у когось є, відбираються. Якщо у кого віросло волосся, стрижуть під машинку. Після всіх цих маніпуляцій ведуть у камеру...»¹³.

Щодо розпорядку дня та харчуванню ув'язнених Шейніс зазначав наступне: «...Лягаємо спати о 9 годині, і мимоволі лежи і не ворухнися. Трапляється, що якийсь старанний і не надто розумний наглядач, помітивши, що хтось не може заснути, кричить: «Наказано, так слухай!!!» Йй загрожує карцером, якщо не заснеш. Доводиться лежати тихо, щоб наглядач не міг навіть запідозрити, що ти не спиш. На світанку всіх будить дзвінок: потрібно негайно встати, заправити ліжко і приготуватися до ранкової перевірки. Коли лунає в коридорі команда наглядача: «Ставайте на перевірку!!!», – арештанти повинні вишикуватися в камері в дві шеренги і чекати своєї черги. З'являється старший наглядач із цілою зграєю помічників і знову лунає команда: «Смирно!». Оглядають камеру, чи не зроблено чогось недозволеного, а ми тим часом стоїмо, витягнувшись по-воєнному, гудзики застебнуті, ноги зсунуті, інакше в карцер за нешанування начальства. Одночасно кілька розкутих короткострокових арештантів під наглядом двох наглядачів роздають хліб по 2 фунти на особу. Окріп приносять з кухні, а посуд з коридору – тримати її в камері не дозволяється. О 12 годині дзвінок на обід; знову кілька людей розносять їжу в котлах і розливають її в миски (кожна на трьох), заздалегідь роздані в коридорі наглядачами. Потім по черзі випускають за мисками. О 4 годині дають окріп, іноді раніше чи пізніше, залежно від черги. Трапляється, що камера отримує окріп вже через годину після обіду, якщо опиниться на черзі першої. І тоді вона залишається без їжі до наступного ранку, якщо тільки хтось не сховає шматочка хліба, бо поза годинами, призначеними для їжі, в камері не повинно бути харчів...»¹⁴.

Поставки у каторжну тюрму борошна для випічки білого свіжого хліба, підтверджується Актом за № 84 Директора Миколаївського Тюремного Комітету, у кому йшлося, наступне: «...доставлено у каторжну тюрму, муку крупчату у кількості 150 пудів. Це борошно дуже гарної якості і відповідає своєму призначенню»¹⁵.

¹³ Біліченко Л. Миколаївська каторжна тюрма у спогадах колишнього політв'язня Шейніса... С. 330–331.

¹⁴ Шейніс. Каторга в Николаеве. По тюрьмам. Сборник воспоминаний. Москва: Мосполиграф. 1925. С. 167–172.

¹⁵ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 27. Арк. 10.

Існувала у тюрмі і своя тюремна крамниця, де арештанти могли за свої гроші, які вони заробляли у майстернях або ж на будівництві тюремних об'єктів, купити продукти харчування. Звіт щодо операцій, які проводила тюремна крамниця з січня по лютий 1911 р. відображено у таблиці¹⁶.

Таблиця 1

Фінансові операції тюремної крамниці

Звіт щодо операцій тюремної крамниці з 1 січня по 1 лютого 1911 р.		
<i>Назва фінансових операцій</i>	Руб.	Коп.
Кількість товару у крамниці по цінам надходження	395	78
Поступило товарів по рахункам від різних фірм та осіб єврейського походження	1028	30
До 1 лютого було виручено від продажу товарів арештантам та наглядачам	987	84
Діловоду Івану Максименку за ведення документації сплачено	20	-

Для арештантів були розроблені спеціальні наручники, які представляли із себе пару сталевих браслетів, скріплених між собою ланцюгом. Кожний із браслетів складався із замка, у вигляді циліндру, декількох звужених один до одного основ та масивної шляпки. Об'єм замка у звуженої основи був у 2 дюйми. Ескіз наручників зображений на Рис. 1 і на Рис. 2¹⁷.

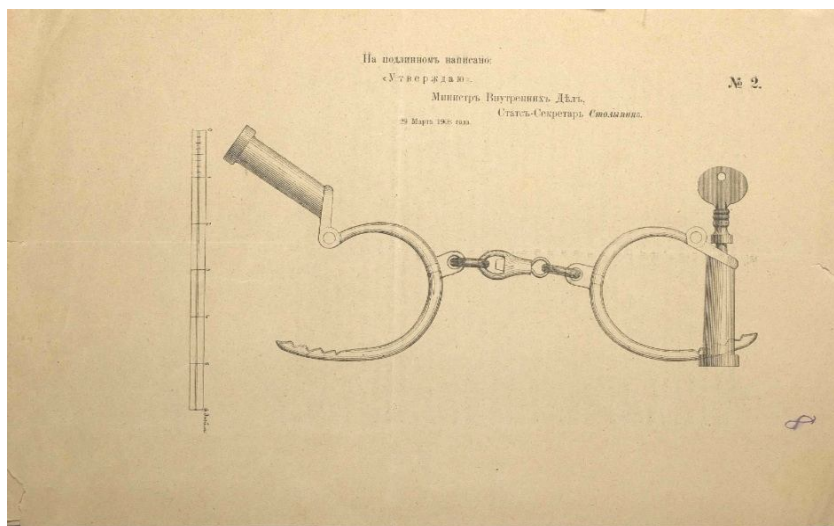

Рис. 1. Ескіз наручників

¹⁶ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 18. Арк. 1.

¹⁷ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 8; ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 9.

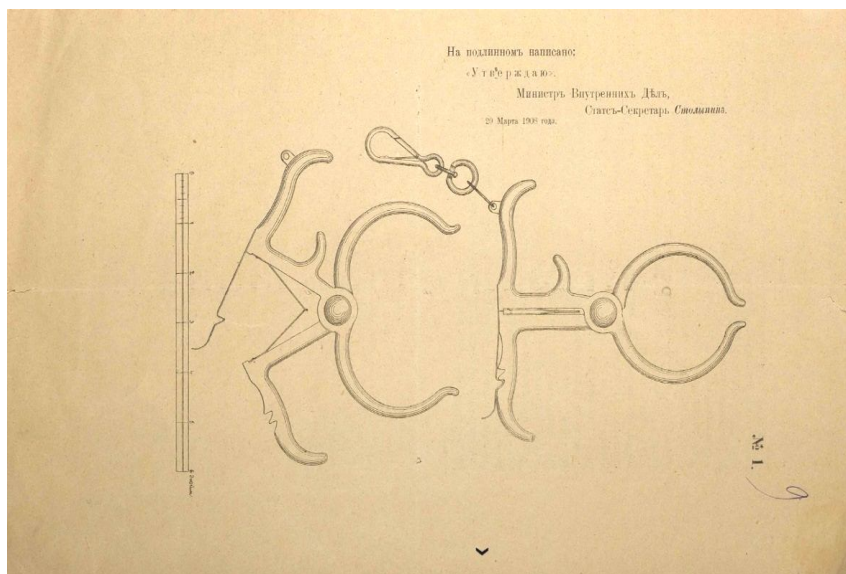

Рис. 2. Ескіз наручників

Задля виготовлення одягу для арештантів, начальство Миколаївської каторжної тюрми заключило договір з торгівельною фірмою «Д.І. Морозова»¹⁸. При цьому усім виготовленим речам був відкритий окремий рахунок та книга. Вислані матеріали для виготовлення запасу речей мали бути засвідчені та узгоджені спеціальною комісією. Якість матеріалів повинна була відповідати опису, викладеному у «Тюремному Вестнику» за 1900 р.¹⁹

Одним із видів трудової діяльності у Миколаївській каторжній тюрмі були виправні роботи – це один з основних видів кримінального покарання, який відбувався за місцем роботи засудженого. Так, 2 січня 1909 р. за розпорядженням Головного Тюремного Управління за № 36063 на примусові виправні роботи були відправлені такі арештанти: Микола Кабисов, Семен Олександренко, Семен Синявський, Василь Трайлін, Георгій Чуприн, Яків Головатенко, Ілля Михайлов, Абдала Латифа, Філіп Голенко, Павло Іванов, Хамид Максидов, Тута Назаров, Олександр Дуду, Радіон Уваров, Василь Уваров, Кирило Климкін, Іван Майсурадзе та Григорій Топчишвілі²⁰.

Нерідко працю арештантів використовували при будівництві майстерень у тюрмі. 23 серпня 1910 р. черговий помічник начальника каторжної тюрми колезький радник Вейнберг проводив дізнання щодо обставин, за яких арештант Сеїд Гусейн Хаджи під час переноски таврових балок отримав травму пальців. Було з'ясовано, що зазначену балку водночас переносили 18 осіб і коли її опускали на землю, то

¹⁸ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 8. Арк. 1.

¹⁹ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 8. Арк. 3.

²⁰ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 1.

арештант Сеїд Гусейн Хаджи через необережність не встиг прибрати руку і йому балкою перебило пальці²¹.

Згідно рапорту начальника тюрми та на основі ст. 36, яка була викладена в циркулярах Головного тюремного управління від 9 серпня 1908 р. за № 61 «Про тимчасові правила утримання в каторжних тюрмах арештантів», через належну поведінку деяким арештантам дозволялося згідно ст. 305 жити не на території тюрми²². У зазначений розряд були переведені на початку 1909 р. арештанти Мойсей Петров, Антон Гуринов, Бадзу Хахуєв, Федір Антоненко, Олексій Кривошея та Федір Ососків²³.

Хоча офіційно Миколаївська каторжна тюрма була заснована та почала функціонувати з 1907 р., будівельні роботи в ній велися аж до 1916 р. Так, у фондах Державного архіву Миколаївської області містяться листування з тюремним інспектором щодо будівельних матеріалів. Однак, коштів, які видала російська влада, не вистачало. Тому, адміністрація Миколаївської каторжної тюрми вдавалася до розпродажу арештантських речей та деяких господарських предметів²⁴. 28 квітня 1912 р. у телеграмі за № 5047 Тюремна інспекція дозволила Миколаївській каторжній тюрмі приступити до будівництва льоху для зберігання там продовольства та господарських речей²⁵.

У 1911 р. Миколаївська каторжна тюрма взяла участь у Царськосельській ювілейній виставці, серед якої були представлені й експонати зроблені каторжниками. Серед експонатів були представлені портрети імператора Миколи II з родиною, столовий стілець, черевики. Усе це було намальовано та виготовлено руками каторжників²⁶.

Серед документів Миколаївської каторжної тюрми, зберігаються свідчення жорстокого поводження тюремної адміністрації та наглядачів до арештантів. Перший задокументований випадок трапився у лютому 1908 р., коли старший наглядач Андрій Коробка наніс арештанту Вартану Оганесяну тяжкі тілесні ушкодження²⁷.

Однак, бувало й таке, що самі наглядачі вчиняли бійки та наносили тілесні ушкодження один одному. Так, 27 квітня 1912 р. колезький радник Вейнберг розслідував справу щодо нанесення ножом ран у ліву руку наглядачем Сергієм Земшею своєму колезі Андроніку Терещенку. У ході допиту Сергій Земшея пояснив, що зайшов у майстерню та узяв ніж, аби відрізати собі частину лимону. Коли він зустрів потерпілого Андроніка Терещенка, то в жарт сказав йому: «Я тебе зараз вдарю ножом!», і хотів вдарити його рукояткою ножа, однак Терещенко відмахнувся рукою і наптовхнувся на лезо ножа²⁸.

²¹ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 7.

²² ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 2.

²³ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 12.

²⁴ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 4. Арк. 3.

²⁵ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 26. Арк. 3.

²⁶ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 9. Арк. 9–11.

²⁷ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 5.

²⁸ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 24. Арк. 1.

Через жорстоке поводження наглядачів, серед арештантів траплялися спроби голодовок та втеч із тюрми. Так, згідно рапорту тюремного інспектора від 1908 р.: «Ув'язнений каторжний арештант Фененко Іван Леонтєвич, 2 березня повідомив наглядачу, що арештанти планують оголосити голодовку, аби цим виразити протест проти діючого режиму тюрми, і що арештанти Литвинов Петро Іванович та Туренко Федір Іванович виразили намір вбити начальника тюрми Ніколайчука, і зброю для цього вбивства – ножі, їм начебто повинен був принести наглядач тюрми Федір Тушевський, який перебував у членах революційного комітету.

2 березня, наглядач тюрми Іван Кремінський звернув увагу на поведінку арештанта Афанасія Тарана, який під час обіду зайшов у вбиральню, на другому поверсі тюрми, і одразу звідти вийшов. Здійснивши, вслід за виходом Тарана, обшук у вбиральні, Кремінський знайшов на пічці декілька записок, у яких містився заклик до голодовки»²⁹.

18 липня 1911 р. з місця роботи по будівництву тюремного млина втік арештант Іван Федеев, який був засуджений Тимчасовим військовим судом у м. Севастополь на 10 років каторги за приналежність до антиурядової організації³⁰.

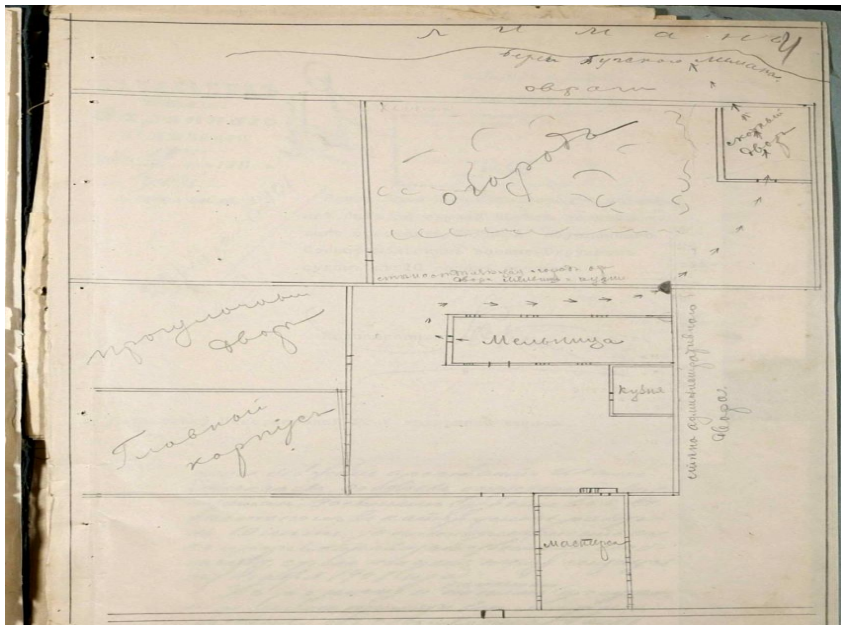

Рис. 3. План території Миколаївської каторжної тюрми, який намалював біглий арештант Іван Федеев³¹

²⁹ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 3.

³⁰ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 7. Арк. 1.

³¹ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 7. Арк. 4.

Бували й випадки самогубств серед арештантів каторжної тюрми. Так, 22 квітня 1910 р. старшим наглядачем Тимофієм Самоматниковим, увійшовши в одиночну камеру № 3, був знайдений повішений арештант Курбан Муса огли³². За свідченням тюремного лікаря Г. Уварова, ознак насильницької смерті виявлено не було³³.

Через надзвичайні події (втечі та бунти) Миколаївський тюремний інспектор у листі до начальника Миколаївської каторжної тюрми запропонував у найближчому майбутньому встановити сигналізацію. Тюремний інспектор запросив начальника тюрми надати йому генеральний план тюрми з позначками місця розташування зовнішніх постів та план окремих будівель³⁴.

3 січня 1912 р. Тюремна інспекція вимагала негайно надати їм списки каторжників, згідно по формі № 3 Циркуляру Головного Тюремного Управління від 18 листопада 1910 р., які повинні бути направлені на будівництво Амурської залізної дороги³⁵. На основі ст. 36 прописаної в Циркулярах Головного Тюремного Управління від 9 серпня 1908 р. за № 61 «Про тимчасові правила утримання у тюрмах загального улаштування та каторжних тюрмах», начальник Миколаївської каторжної тюрми надав тюремному інспектору зазначені списки арештантів³⁶.

Станом, на 3 грудня 1912 р. у Миколаївській каторжній тюрмі кількість ув'язнених становила до 554 особи. У лікарні знаходилося 40 осіб. Також при тюрмі діяли портяжна, чобіткова, столярна, слюсарна, кошикова та ковальська майстерні, на яких працювало 210 арештантів³⁷.

Страждали арештанти каторжної тюрми і від різних хвороб: запалення легенів та туберкульозу. Так, згідно листу помічника начальника тюрми до Бердянського повітового поліцейського управління Таврійської губернії, адміністрація каторжної тюрми просила поліцейських про розшук родичів арештанта Федора Никифоровича Шепелева, задля повідомлення їм інформації, що зазначений арештант помер у тюремній лікарні від пневмонії³⁸.

Існувала Миколаївська каторжна тюрма і під час Першої світової війни. Так, на початку 1915 р. у тюрмі перебував 501 арештант. Серед службовців тюрми рахувалися начальник тюрми, три його помічники, 50 наглядачів та один фельдшер³⁹. Функціонувала каторжна в'язниця і в період революційних подій 1917-1920-х рр.⁴⁰

Висновки. Таким чином, у 1907 р., через програш Російської імперії у російсько-японській війні та втратою частини о. Сахалін (де і відбували в основному

³² ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 1.

³³ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 3.

³⁴ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 15. Арк. 1.

³⁵ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 20. Арк. 4.

³⁶ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 20. Арк. 13.

³⁷ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 5.

³⁸ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 9.

³⁹ ДАМО. Ф. 250. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 3.

⁴⁰ Біліченко Л. Історія Миколаївської каторжної тюрми (1907-1920 рр.)... С. 50-59.

покарання каторжні арештанти), за указом імператора Миколи II була заснована Миколаївська каторжна тюрма, яка функціонувала до 1920 р.

Режим Миколаївської каторги визначався законодавчо-нормативною базою, яка склалася у першій половині ХХ ст., а саме закону від 1903 р. «Про заборону тілесних покарань». Однак, не дивлячись на це, нерідко наглядачі вчиняли тілесні розправи над арештантами та грубо з ними поводитися. Через це серед арештантів нерідко відбувалися спроби голодовок, втеч та заколотів із тюрми, а також були зафіксовані самогубства у тюремних камерах. Страждали арештанти каторжної тюрми і від різних хвороб: запалення легенів та туберкульозу.

REFERENCES

- Bilichenko, L. (2021). Istoriiia Mykolaivskoi katorzhnoi tiurny (1907–1920 rr.) [History of the Nikolaev convict prison (1907–1920)]. *Starozhytnosti Lukomoria*, 3, 50–59 [in Ukrainian].
- Bilichenko, L. (2023). Mykolaivska katorzhna tiurma u spohadakh kolyshnoho politviania Sheinisa [Mykolaiv penal prison in the memories of former political prisoner Sheinis]. *Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society»*, 330–331 [in Ukrainian].
- Gavrilov S. & Lyubarov, Yu. (2009). *Nikolaev – 220 let: ocherki istorii zhizni goroda i gorozhan* [Nikolaev – 220 years: essays on the history of the life of the city and citizens]. Nikolaev [in Russian].
- Levchenko, L. (2019). Mykolaivskyi pikluvalnyi pro tiurny komitet yak orhan upravlinnia tiuremnym hospodarstvom ta opiky nad viazniamy [Mykolayiv Prison Trusteeship Committee as a Prison Management and Guardianship Authority]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*, 3, 44–58 [in Ukrainian].
- Mironova, I. (2021). Realizatsiia reformy skasuvannia tilesnykh pokaran u katorzhnykh tiurmakh Kharkivskoi hubernii (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Implementation of the reform of the abolition of corporal punishment in penal prisons of Kharkiv province (second half of the XIX – early XX centuries)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, 32 (71), 4, 69–76 [in Ukrainian].
- Hristova, N. (2020). Tyuremnyi marshrut: gauptvahta, ostrog, “buhteevka”, katorzhnaya tyurma [Prison route: guardhouse, jail, “buhteevka”, hard labor prison]. *Vecherniy Nikolaev*, 46, 6–7 [in Russian].
- Sheynis. (1925). Katorga v Nikolaev [Hard labor in Nikolaev]. *Po tyurmam. Sbornik vospominaniy* 167–172. [in Russian].